

MEMORIA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL: JURNALUL DE RĂZBOI AL LUI NICOLAE VRĂBIESCU

NICOLAE MIHAI*

În celebrul său „eseu”, dedicat ideii comuniste în secolul XX, François Furet se întreba pe bună dreptate cât de bine suntem în stare să evaluăm memoria și locul „Marelui Război”¹. Cu atât mai mult acum când, aflați la ceas comemorativ, istoriografiile europene, și nu numai, trag bilanțuri, încearcă evaluări sau chiar sinteze transnaționale, atunci când nu propun noi perspective interpretative².

România, din păcate, a pierdut pariul cu recuperarea memoriei prin intermediul istoriei orale. Memoria Primului Război Mondial nu mai poate fi recuperată prin cercetări de istorie orală, din cauza dispariției fizice a martorilor săi din România. Și, trebuie s-o recunoaștem, ne vom afla în curând și în fața pierderii ultimilor supraviețuitori ai celei de-a doua conflagrații, membrii asociațiilor de veterani. Nu discut aici cauzele acestui proces³, după cum nici faptul că, de la monumentală sinteză a lui Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*⁴, nu ne-am mai învrednicit cu o altă sinteză, de aceleași proporții, sau că avem o problemă mare cu recuperarea și organizarea ansamblurilor memoriale (pornind de la semnificative locuri naționale ale

* Cercetător științific III, dr., Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu.-Ploșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: nicolamih48@gmail.com.

¹ François Furet, *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Paris, Robert Laffont, 1995 (ediție română Humanitas, 1996, p. 29).

² Dintre cele mai recente apariții aș semnala în spațiul istoriografic francez numerele tematice ale revistelor: „Matériaux pour l'histoire de notre temps”, no. 1-2/2014 (no. 113 -114), cu titlul *Mémoires de la Grande Guerre*; „Guerres mondiales et conflits contemporains”, no. 4/2013 (no. 252), *Nouveaux chercheurs – Nouvelles analyses. De la Grande Guerre à la guerre du Vietnam*; „Guerres mondiales et conflits contemporains”, no 1/2014 (no. 253), *Prisonniers de la Grande Guerre: victimes ou instruments au service des États belligérants – I*; „Guerres mondiales et conflits contemporains”, no. 2/2014 (n° 254), cu titlul: *Prisonniers de la Grande Guerre: victimes ou instruments au service des États belligérants – II*; „Histoire@Politique”, no. 1/2014/1 (n° 22), *Historiographies étrangères de la Première Guerre mondiale* și „Histoire@Politique”, no. 1/2016 (n° 28), cu titlul *La Grande Guerre comme initiation. Vivre et dire les premières expériences*.

³ Un punct de pornire la această dezbatere la Kasparavičius Algimantas, cu accent asupra consecințelor blocajelor memoriale și istoriografice din cauza regimului comunist: *La Grande Guerre dans les mémoires historiques des Lituaniens*, în „Matériaux pour l'histoire de notre temps”, no. 1/2014 (no 113-114), pp. 58-65.

⁴ Nu mai vorbesc de faptul că nici măcar nu dispunem de o reeditare critică a ediției interbelice, în condițiile în care ediția cenzurată din 1989, apărută la Editura Științifică și Enciclopedică („text ales și stabilit de Costin Kirițescu, Mircea N. Popa și Lucia Popa”) nu poate fi folosită decât ca document istoric despre studiul imaginii pe care regimul comunist o confecționa Primului Război Mondial în România.

memoriei, cum este Mausoleul de la Mărășești, și terminând cu micile cimitire rurale, unde acestea încă mai supraviețuiesc).

În acest context, puținele eforturi editoriale de a aduce în fața publicului de specialitate, nu doar o producție memorialistică uitată, dar și, în bună parte, necunoscută, merită toată aprecierea, indiferent că vorbim de reeditări ale unor lucrări astăzi uitate sau de introducerea în circuitul științific a unor noi surse⁵. Continuarea lor, va permite, cu siguranță, crearea unei baze de discuții mai ample despre acest eveniment, a impactului său, a modului în care a marcat și format o întreagă generație.

Tot aici, merită să semnalăm și intrarea în spațiul românesc ale unor traduceri din istorici reputați precum Stéphanne Audoin-Rouzeau⁶, Christophe Clark⁷, Margaret Mc Millan⁸, care sperăm că vor stimula reflecția istoriografică și la noi. Prea puține experiențe recente ne permit o abordare istoriografică cumva mai nuanțată⁹.

Acestei generații care „a făcut Marele Război” îi aparține și craioveanul Nicolae Vrăbiescu, al cărui jurnal, uitat astăzi, face obiectul acestui articol¹⁰. Publicat în 1937, într-o ediție limitată, la binecunoscută editură Delafraș, numărând

⁵ Aș semnala, în primul rând, editarea integrală a „jurnalului de război” al reginei Maria, în trei volume, apărute în 2014, 2015, 2016, în traducerea din engleză a Ancăi Bărbulescu, ediție îngrijită și prefețe semnate de Lucian Boia. Apoi remarcăm cele două volume ale lui Vasile Th. Cancicov, *Jurnal din vremea ocupației*, București, Humanitas, 2015 și 2016, selecție (?) și ediție îngrijită de Daniel Cain; același istoric a îngrijit o ediție George Topârceanu, *Memorii de război*, București, Humanitas, 2014, care grupează doar *Amintiri din luptele de la Turtucaia* (apărută la București, Alcalay & co. 1918) și *Pirin Planina. Episoduri tragice și comice din captivitate* (București, Editura Națională-Ciornei, 1936). De asemenea, introducerea în circulație a unor noi surse memorialistice: *Marele război în memoria bănățeană (1914-1919)*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Participarea mea în Primul Război Mondial. Jurnalul inedit al sasului transilvănean Otto Foleberth în „Astra Sabensensis”, nr. 2/2016, pp. 75-86.*

⁶ *Războiul descoperit 1914-1918*, traducere de Cristina Popescu, Elena-Tudora Duță, îngrijirea ediției și postfață de Florin Țurcanu, București, Corint Books, 2014 (ediția originală, *1914-1916. Retrouver la guerre*, Paris, Gallimard, 2000); *Războiul unei familii 1914-2014*, traducere, note și cuvânt înainte de Florin Țurcanu, București, Corint, 2014.

⁷ Christophe Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, Allen Lane, 2013 (ediția românească, *Somnambulii. Cum a intrat Europa în război în 1914*, București, Rao Books, 2016). Invocată și de Lucian Boia în eseuul său, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, București, Humanitas, 2014.

⁸ Margaret Mc Millan, *The War that ended Peace. How Europe abandoned Peace for the First World War*, 2013 (ediția românească, *Războiul care a pus capăt păcii. Drumul spre 1914*, București, Editura Trei, 2015).

⁹ Aș remarca aici teza de doctorat a lui Gheorghe Negustor, *Oamenii și moartea în timpul Marelui Război. Sentimente, atitudini și manifestări față de război*, susținute la Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2013. Au apărut, între timp, Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Tămaș (coord.), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, Centrul de Studii Transilvane/Presa Universitară Clujeană, 2015; Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Școala Ardeleană, 2015.

¹⁰ Exprim și pe această cale caldele mele mulțumiri lui Andi Mihalache, care mi-a semnalat lucrarea și m-a ajutat să intru în posesia unui exemplar fotocopiât.

110 pagini, volumul său de memorii vine să completeze setul de documente similare apărute în perioada interbelică.

Autorul lor, Nicolae „Nae” Vrăbiescu, este un personaj fascinant. A făcut studii de inginerie la Liège și de drept la Paris (Sorbonne). Practic, declanșarea Primul Război Mondial îl prinde la Paris, alături de fratele său, Gheorghe. Burlac, și-a investit toată averea într-o serie de călătorii în Europa, America de Nord, Centrală și de Sud, precum și în Africa¹¹. A lăsat puține urme, practic nu este ușor de aflat detalii biografice despre el¹². În schimb, au reușit să scape vitregiilor istoriei regimului comunist, o extrem de interesantă corespondență de călătorie, care-l plasează în galeria autenticilor globe trotteri europeni, precum și aceste note de pe front. Nu știm cum a fost recepționat de public volumul său de memorii într-o perioadă de intense schimbări politice, presa culturală a perioadei, pe care am putut-o consulta, nu-i alocă vreun spațiu.

Ce frapează la acest jurnal, publicat la 20 de după terminarea evenimentelor, este viziunea pe care o are autorul lor. Titlul principal, „Bune și rele”, sugerează clar perspectiva adoptată, iar traseul este cel al unei priviri oneste, personale, asumate ca atare. Pentru Nicolae Vrăbiescu, rememorarea Primului Război Mondial nu este un prilej de continuă glorie și de constantă ștergere cu buretele a unor greșeli făcute, ci un exercițiu onest și responsabil¹³. Prefața scrisă este importantă pentru înțelegerea viziunii autorului și modului în care el contribuie la memoria culturală a acestui eveniment istoric.

Dilemele unui demers memorialistic

Este interesant faptul că multe dintre demersurile memorialistice importante nu au apărut imediat. *The story of my life* a reginei Maria apărea, în trei volume, la Londra, în 1934-1935, urmate aproape simultan de ediția în limba română. Tot în aceeași perioadă, vedem apărând integral și „notițele” de război ale mareșalului Alexandru Averescu. Cumva, decizia lui Nicolae Vrăbiescu de a-și publica propriile impresii apare legitimă, dar motivele au fost altele. Ezitarea și

¹¹ Ilie Vulpe, Nicolae Mihai, *Un craiovean pe meridianele globului. Impresii de călătorie la cumpăna de veacuri XIX-XX*, Craiova, Editura Alma, 2007.

¹² La ANR, Serviciul Județean Dolj, există un fond Vorvoreanu unde pot fi aflate informații utile despre el. Recent, Simona Vrăbiescu-Kleckner, una dintre nepoatele sale, a tipărit două volume din memoriile sale; în primul, apare și figura interesantă a „unchiului Nicolae” (Simona M. Vrăbiescu Kleckner, *Pe urmele mele în două lumi: România-SUA. Romanul unei vieți, cronica unei epoci*, vol. 1, București, Curtea Veche, 2013).

¹³ Lipsa de interes real pentru un bilanț onest al Primului Război Mondial și asumarea greșelilor făcute, așa cum recomandase mareșalul Averescu în broșura *Răspunderile*, mascate de euforia realizării Marii Uniri, nu i-a permis societății românești să-și facă necesara curățenie, care i-ar fi permis să dispună de o elită politică mai bine pregătită noilor provocări care au urmat. Vezi Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a 4-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011, pp. 309-311. Asupra acestui subiect, o privire critică la adresa elitei politice românești în jurnalul de război al reginei Maria. Vezi și prefața „*Aș vrea să fiu eu regel!*”. *Jurnalul de război al reginei Maria*, la volumul *Maria, Regina României. Jurnal de război 1916-1917*. Precedat de însemnări din 1910-1917, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, București, Humanitas, 2014, p.10.

faptul că a așteptat două decenii momentul publicării lor erau puse pe seama mai multor factori, pe care încearcă să-i clarifice în prefața scrisă. Unul dintre ei privește verificarea pertinentei observațiilor dincolo de amprenta emoțională puternică pe care violența războiului o imprimase tuturor participanților: „Douăzeci de ani m-am întrebat dacă trebuie sau nu să le public. Am șovăit, nu fiindcă mi-era frică de răspundere, dar îmi era teamă ca nu cumva impresia puternică pe care brutalitatea evenimentelor o imprimase în ființa mea să nu-mi fi influențat judecata pe care am voit-o independentă și dreaptă.

Astăzi, după douăzeci de ani, recitind manuscrisul și comparându-l cu ceea ce păstrez adânc imprimat în minte și în suflet, m-am putut convinge că atunci am fost un cronicar fidel al evenimentelor și că judecățile purtate atunci n-au fost influențate de nici un fel de resentiment”¹⁴.

Al doilea motiv de reținere era legat de prezentarea războiului ca experiență personală. Nicolae Vrăbiescu ținuse acest jurnal pentru el, nu pentru o expunere a sinelui în fața celorlalți. Publicarea sa, atât de târzie, o vedea cu folos mai mult pentru noile generații care, la douăzeci de ani după terminarea teribilului eveniment, ar fi putut fi interesată de astfel de relatări. În plus, Nicolae Vrăbiescu pune într-o antitetică expunere pe cei care trăiseră războiul în diferitele sale forme (combatant, prizonier, civil în teritoriul ocupat) cu cei care făcuseră tot posibilul să scape de el: „Am șovăit, de asemenea, să public aceste rânduri fiindcă ele fuseseră scrise pentru mine. Pentru cine era să le public? Cea mai mare parte a generației mele cunoștea povestea, fiindcă o trăise. Cei ce n-au trăit-o, nu ar fi citit-o, fiindcă le-ar fi reamintit o pagină urâtă de viață.

Astăzi însă, după douăzeci de ani, o generație nouă a apărut. Această generație nu cunoaște războiul decât din ceea ce povestesc alții. Pentru dânsa rândurile de față pot fi de folos. Regret că cei cele vor ceti nu-și vor face o părere prea bună despre felul cum am făcut războiul. Ei vor putea vedea însă asupra cui răspunderea cade”¹⁵.

Ca martor al unui eveniment care marcase o generație întreagă, Nicolae Vrăbiescu considera că relatarea sa în această calitate trebuia să evite atât laudele, cât și o perspectivă memorialistică dată de „o privire de sus”, cum era cea a membrilor marcanți ai elitei românești. Criticând istoriile scrise despre Primul Război, tocmai pentru caracterul lor encomiastic, Nicolae Vrăbiescu considera că „necunoașterea adevărului sau ascunderea sa este o mare greșeală. Laudele exagerate pot crea mituri pe care realitatea le desminte ușor. O națiune care își țese istoria cu laude este împinsă într-un mod inexorabil să-și făurească viitorul din iluzii și neadevăr. Toate națiunile care au urmat acest drum au avut de suferit nenorociri ce le-au periclitat existența”¹⁶. Pe de altă parte, rămânerea doar la nivelul imaginii lăsate de memorialistica redactată de „cei mari” însemna pentru el o inevitabilă reducere de perspectivă, cu atât mai mult cu cât unii o puteau folosi ca un exercițiu

¹⁴ N. G. Vrăbiescu, *Bune și rele. În război cu reg. 9 artilerie, 1916-1918. Dobrogea, Muntenia, Moldova*, [s.l.], 1937, p.II.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. III.

de reparație a unei imagini compromise în timpul războiului. Exercițiul memorial se însoțea în acest caz de o certă dimensiune etică pe care rândurile următoare o pun în evidență”.

Unul dintre „actorii” români importanți ai războiului, mareșalul Alexandru Averescu, s-a confruntat cu aceeași dilemă. O spune clar în prefața „notițelor” sale de război, redactată la Turnu Severin, în vara anului 1935: „Mi-am pus însă de atunci, de multe ori, întrebarea dacă este bine să-mi public notițele și amintirile încă fiind în viață, sau să le las a se face acestea de alții când nu voi mai fi”¹⁷. Celebrul militar român menționa și cauzele care-l împinseseră să renunțe la publicarea lor în foileton fragmentară în ziarul „Îndreptarea”¹⁸.

Pe de altă parte, autenticitatea relatărilor este dată de păstrarea stilului folosit atunci. Nicolae Vrăbiescu explică de ce nu a considerat necesar să intervină în modificări de substanță, de ce a conservat „frazele scurte și abrupte”: „am socotit că este bine să păstrez această formă întrucât din ea, cititorul va putea să-și dea seamă și de starea sufletească în care se afla autorul când și-a scris însemnările. Aglomerarea întâmplărilor în permanență grăbite, lipsa liniștei necesare și a posibilităților materiale de a scrie, îngrijorarea continuă pe care deslegarea nenorocită a evenimentelor ce trăiam mi-o sădea în suflet, nu mi-a îngăduit atunci să îngrijesc suficient forma în care scriam zilnic faptele și impresiunile mele.

Dacă aș fi făcut-o, astăzi aș fi alterat însuși fondul căci o bună parte din evocarea realității s-ar fi întunecat”¹⁹. Războiul implică întotdeauna o temporalitate alertă, o percepție schimbată asupra curgerii timpului, iar scriitura rezultată este ea însăși o altă marcă autentică a modului în care era trăit războiului. Doar prin modificarea timpului verbal folosit, prin trecerea acțiunilor la trecut, prin asumarea memoriei războiului devenit acum *narație*, Nicolae Vrăbiescu operează, simbolic, depășirea temporalității lui încă greu suportabile pentru foștii combatanți.

Războiul văzut din partea cealaltă a Europei

Pentru Nicolae Vrăbiescu, cu un autentic profil de *globe trotter*, războiul marchează, încă de la început, unul dintre spațiile lui cele mai dragi, călătoriile. După ce-și întrerupsese studiile de drept la Paris, pentru a-și face serviciul militar, ieșind sublocotenent în rezervă (1915), se vede nevoit să rămână concentrat, „situație care enerva mult spiritele oamenilor pe care eternizarea incertitudinii îi lovea în interesele lor cele mai directe și mai imediate”²⁰.

Intervenția pe lângă ministrul de război pentru a ieși din țară și a-și termina studiile este finalmente aprobată și, pe la începutul lui mai, Nicolae Vrăbiescu împreună cu fratele său, Gheorghe, părăsea Bucureștiul în direcția Paris.

Experiența viatică este acum marcată de război și acest lucru îl simte prin toate locurile pe care le străbate în drumul spre capitala franceză și din discuțiile

¹⁷ Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)* cu 62 de ilustrații în text, București, Editura Cultura Națională, [f.a.], p. 7.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ N. G. Vrăbiescu, *op. cit.*, p. IV.

²⁰ *Ibidem*, p. 5.

avute cu oamenii. Ungurii i se par încă doritori de pace, austriecii - mai săraci și mai demoralizați. Elveția a devenit un imens spital, unde toți răniții combatanților sunt bine primiți și îngrijiți. Impresiile din Franța sunt diferite, de la severitatea și bunăvoința cu care este întâmpinat la graniță, până la îngrijorarea și durerea hamalilor sau neobișnuita politețe a hotelierilor parizieni pentru care războiul reprezintă a lovitură dură la adresa afacerii și clientelei lor²¹.

Peisajul universitar este el însuși schimbat. Nicolae Vrabiescu are surpriza să constate, începând doctoratul, că foștii colegi de licență lipsesc, o parte au murit, o parte sunt încă pe front, iar băncile au fost ocupate de „figuri străine, studenți din țările neutre ale Europei și, în special, din Extremul Orient”²². Profesorii francezi înșiși sunt marcați de noua experiență, „obosiți și îmbătrâniți”. Explicațiile sunt evidente, „mai toți își aveau copiii pe front. O bună parte dintrînșii îi pierduseră. Cursul era pentru ei un prilej de uitare de sine, o sustragere de la profunda lor durere”²³.

Episoade precum cel al întâlnirii artileriștilor dintr-un regiment colonial francez la Saint Malo sau descoperirea cadavrului unui tânăr, cu fața mâncată de crabi, îl marchează fără să vrea. Primul îi pune în față, brutal, prin răsesele senegalezilor provocate de explicațiile sale, că tot ceea ce învățase acasă pentru a fi un bun artilerist era infirmat de experiența de război. Avea să devină și mai conștient de acest aspect în timpul primelor operațiuni militare în Dobrogea. Al doilea episod îi pune în față, prevestitor, imaginea brutală a morții inutile, absurde, fără nici o explicație, cu care va trebui să conviețuiască pe toată durata campaniei militare din România.

Războiul ca experiență interioară

În memorialistica sa, Nicolae Vrabiescu surprinde mai multe ipostaze legate de experiențele diferite. Putem vorbi de o fază pre-război, prezentată mai sus. Dar există și una dată de participarea ca ofițer activ de artilerie. Primul contact este dat de operațiunile în Dobrogea, în care are posibilitatea să remarce nu doar un anumit tip de acțiune, dar și cum funcționează relațiile cu ceilalți camarazi sau cele între ofițeri și trupă.

În viziunea lui Nicolae Vrabiescu, este evidentă relația foarte bună care trebuie să funcționeze între ofițeri și soldații lor. Greșelile, eșecurile armatei române nu sunt puse doar pe seama unei superiorități inamice, a condițiilor dificile de luptă, cu marșuri extenuante, în condiții meteo dificile, mai ales în toamna lui 1916, cu aprovizionări dificile, ci și pe seama unei anumite indiferențe/dezinteres din partea unor comandanți nepotrivii. Surprinz în acest context portrete făcute ofițerilor, unele proaste, în timpul operațiunilor din Dobrogea; „Zilele de 25, 26, 27, 28 și 29 au fost de o liniște relativă. Colonelul Cratero, comandantul sectorului, figură fără energie, complet desorientat într-un adevărat război, dădea ordine vagi și contradictorii, care nu prea erau ținute în seamă de comandanții unităților

²¹ *Ibidem*, p. 6.

²² *Ibidem*, p. 7.

²³ *Ibidem*.

subalterne²⁴. Astfel de episoadele nu sunt izolate, în cursul puternicelor confruntări cu trupele germano-bulgare, Nicolae Vrăbiescu remarcând că „venise ordin că nimeni nu va părăsi poziția, că toată lumea va muri pentru apărarea capului de pod. Desigur că acest ordin nu ne privea decât pe noi, trupele, întrucât comandanții noștri stăteau cu mașinile sub presiune²⁵”.

Colaborarea cu armata rusă: de la „Diviziile de fier” la permanentul absent

Despre colaborarea cu rușii nu poate fi decât critic. Contactul din timpul operațiunilor din Dobrogea este unul care spulberă orice îndoieli. Despre prezența trupelor ruse din Dobrogea spune că „nu a fost în realitate decât o poveste²⁶”, iar puținul ajutor al infanteriei ruse se rezumă la un episod semnificativ: „Veni vestea că de data aceasta avem infanterie rusă în fața noastră. Este drept, că în cursul ultimei zile, primele trupe de infanterie rusească apăruseră pe drumul pe care ne retrăgeam. Nu puteam însă ști ce forțe erau. Fapt cert este că după ocuparea pozițiunii, cu prețul unor eforturi imense, deoarece tunurile au fost ridicate pe coasta ce trebuia ocupată, cu brațele, ne pomenim în timpul nopții cu infanteria rusă, pe care o credeam pe poziție, retrasă în dosul tunurilor noastre, îngrămădită în jurul focurilor. Ei ne-au anunțat că au părăsit poziția, rugându-ne să-i înștiințăm, de îndată ce vom vedea pe inamic, ca să aibă timp să plece. Astfel s-a terminat povestea cu faimoasele „divizii de fer” ruse care se anunțaseră de atâta vreme că vor veni să ne ajute. A trebuit o lună ca să sosească câțiva copii inberbi, care numai ce au auzit că se apropie inamicul, au părăsit câmpul de luptă fără ca să ia măcar contact cu el²⁷. Altă întâlnire este marcată de imaginea șirului lung de bucătării care alcătuiau „coloanele rusești”. „Câteva tunuri pământii, atâta tot reprezenta diviziile fantome, acele divizii de fer cu care ni se umpluse craniul atâta vreme în timpul luptelor. Mai trebuie să mărturisesc un lucru, anume că acest material culinar cu care rușii vroiau să ocupe tot frontul, avea în retragere precădere asupra regimentelor noastre. După ce blocase drumurile într-o fugă desordonată, ori de câte ori retragerea regimentului devenea mai necesară, el era ținut pe loc și destinat să cadă jertfă, pentru a apăra fuga acestor bucătării rulante²⁸”.

Primul rus autentic va fi văzut la București, „din nenorocire și acela beat”. Abia după retragerea începută în direcția Focșani, pe 25 noiembrie, Nicolae Vrăbiescu notează că a văzut primele patrule de cazaci ruși.

Jocul absurd al morții

Scene tot mai diverse își fac apariția, de la resturile unor bombardamente care pulverizaseră cai și oameni la un loc²⁹, până la spitale devenite adevărate

²⁴ *Ibidem*, p. 25.

²⁵ *Ibidem*, p. 37.

²⁶ *Ibidem*, p. 24.

²⁷ *Ibidem*, p. 40.

²⁸ *Ibidem*, p. 41.

²⁹ *Ibidem*, p. 30.

anticamere ale morții cum era cel pentru holerici, înființat *ad-hoc* în 19 octombrie 1916, între Brăila și Lacul Sărat. „Cât eram deja învățat cu mizeria totuși ceea ce am văzut m-a impresionat mult. Bolnavii zăceau jos, pe ciment, pe pae sau pe mantale ude de creolină cu care sala era inundată. Morții stăteau alături de cei vii întrucât ridicarea lor se făcea odată în 24 ore. Mă așteptam la mai mult sgomot, la mai multe vaete. Dar liniștea predomina această imensă sală suferinței”³⁰.

În contextul conviețuirii aproape cotidiene cu moartea, accidentele periculoase devin simple episoade, relatate sec. Faptul că în timpul deplasării spre Buzău, în 4 noiembrie 1916, își găsește refugiu peste noapte, în fața frigului, vântului și ninsorii, într-o căruță doar pentru a constata dimineața că era cea care „servea la transportul bolnavilor de holeră care se iveau în drum”³¹ sau că doarme într-o crâșmă, pe „pae cari au luat dimineața foc de la o sobă, arzând împreună cu crama”³².

Campania nu este lipsită de confuzii regretabile, un exemplu fiind cea care duce, la 19 noiembrie 1916, la o confruntare nedorită în satul Ghimpați, când regimentul 8/9 atacă tot soldați români din regimentul 66 infanterie. Rezultatul acestei lupte de trei ore a fost „destul de dureros” și Nicolae Vrăbiescu nu ezită s-o taxeze ca pe o „greșeală neadmisibilă”³³.

Nu doar confruntările cu inamicul creează teatrul de război, dar și secvențe tragice, impardonabile, precum preluarea unor răniți pentru care se vede nevoit să oprească o ambulanță cu forța³⁴.

Dramatismul situației confruntărilor din timpul bătăliei de la Neajlov-Argeș 16/29 noiembrie -20 noiembrie/3 decembrie 1916) este surprins și în jurnalul său de campanie de Nicolae Vrăbiescu. Confruntările au loc cu o violență și o presiune care sunt resimțite la maximum, în condiții de epuizare fizică și psihică: „lupta a durat aproape opt ore încontinuu, timp în care trupele noastre nu cunoscuseră ce este odihna și mâncarea. Opt ore a durat acest efort ca să putem lărgi puțin cercul ce ne înconjură, sufocându-ne”³⁵. Episodul retragerii precipitate a generalului Socec și a doi ofițeri din suita sa a provocat o debandadă generală: „Proiectilele ce cădeau abundent peste această masă mișcătoare mărea panica în rândurile oamenilor pe care nimic nu-i mai putea opri din fugă. În câteva clipe câmpul ce se întindea spre Epurești și care era semănat tot cu grâu nu mai era decât o mare de căruțe, chesoane și infanterie. Debandada se produsese, nimeni și nimic nu mai putea o oprească. Toată această masă se îndrepta în fugă spre Epurești, unde se găsea podul peste Neajlov”³⁶.

Dezastrul este evaluat mai târziu și autorul nu ezită să remarce proporțiile sale, ca și atitudinea diferită a ofițerilor în comparație cu cea a comandatului lor, generalul Socec, „care ar fi putut să se salveze, dar cari au preferat să rămână cu

³⁰ *Ibidem*, p. 47.

³¹ *Ibidem*, p. 49.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 57.

³⁴ *Ibidem*, p. 53.

³⁵ *Ibidem*, p. 61.

³⁶ *Ibidem*, p. 63.

bateriile lor, trăgând până în cea din urm clipă. De la cei ce putuseră scăpa în ultimul moment, am aflat, lucru care s-a adeverit posterior, că atât trupa, cât și ofițerii, după ce au distrus materialul, au primit lupta cu infanteria germană piept la piept cu săbiile și pistoalele³⁷. O evaluare a acestei lupte îl face pe Nicolae Vrăbiescu să reflecteze mai atent asupra câtorva factori, printre care și cel al locului ales. Manevra intenționată de statul major era greu de executat la Călugăreni, „localitate, care dacă s-a arătat a nu fi corespuns din punct de vedere tehnic cerințelor unei astfel de lupte, a fost ales, probabil, de Înaltul comandament, în vederea evocării unui trecut istoric de natură, în închipuirea sa, să întărească moralul trupelor, compensând astfel lipsa noastră de pregătire, armament și experiență³⁸”.

Retragerea, refacerea și episoadele sale

Episodul ajungerii la Focșani, aflării unor vești bune legate de colonelul Opran, comandantul regimentului, de fratele său sau de mama sa, refugiată de la Craiova, este completat de revolta cu care privește retragerea armatei române, inclusiv a tinerelor contingente recrutate: „tineri din contingente proaspete, precum și tineri care abia peste câțiva ani ar fi trebuit înrolați, erau târâți în halul cel mai nenorocit pe drumurile Munteniei și Moldovei. Nemâncăți, desbrăcați și desculți, despicau cu trupurile și picioarele goale plesnetul de viscol și omătul de zăpadă. Unii din ei cerșeau prin mahalalele Focșanului o bucată de pâine de la trecători. Dintre aceștia avea să se recruteze armata de mâine³⁹”.

Intrarea acestor tineri în atmosfera războiului are loc într-o manieră neobișnuită: prin confruntarea cu păduchii, „câștigați” în urma marșurilor forțate, a nopților petrecute prin diferite locuri insalubre și a imposibilității de a păstra curățenia. Noi recruți, care completau golurile regimentului, sunt victime prin excelență „gulerul de la haină, brăul de la pantaloni erau pur și simplu invadate⁴⁰”.

Așezarea regimentului în jurul Iașiului, pentru refacere și începutul noului an, sărbătorit la biserița satului Osoiul, sunt marcate de instalarea epidemiei de tifos. Deși primul deces are loc de-abia pe 17 ianuarie, va mai dura până în 7 februarie pentru ca oamenii să realizeze cu ce se confruntă. Pentru Nicolae Vrăbiescu noua experiență pe care i-o propune războiul este mai dificilă. El remarcă, în scurtele notițe care marchează luna februarie cum ea ajunge să facă tot mai multe victime, să împiedice efectuarea instrucției militare, oamenii valizi fiind folosiți „la combaterea epidemiei și la lucrările de aprovizionare”. Dacă în 25 februarie însuși medicul regimentului se îmbolnăvește, în data de 27 februarie este rândul lui Nicolae Vrăbiescu să recunoască că are toate simptomele. Timp de două săptămâni, începând cu 1 martie, își va aminti că și-a pierdut cunoștința și că temperatura i se ridicase la 41°. Notează nu doar numărul victimelor pe zile, după informațiile pe care le-a putut afla când s-a recuperat, dar și unele evenimente

³⁷ *Ibidem*, p. 68.

³⁸ *Ibidem*, p. 69.

³⁹ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 81.

excepționale, precum vizita Alteței Sale Regale, principele Carol, și recunoaște că-și datorează revenirea miraculoasă îngrijirii mamei sale și „devotamentului fără seamăn al căpitanului francez Raymond Borde” cu care împărțea camera unde era cazat⁴¹.

A fost atât de marcat de tifosul exantematic, nu doar prin prisma propriei experiențe, dar și din cauza contactului neîntrerupt cu cei pe care i-a îngrijit, încât a ținut să reproducă mai multe detalii din notele sale, „spre a evidenția formele în care evoluează această boală teribilă”. Consecințele erau contabilizate nu doar prin numărul celor decedați, ci și prin modul uneori neobișnuit. Nae Vrăbiescu vorbește de cazuri de mutilări și automutilări, remarcabile „prin fantezia cu care erau executate”⁴², concluzionând că „nu există boală în care creerul să fie mai turmentat și mai formidabil fabricant de vise fantastice” ca în cazul tifosului exantematic⁴³.

Reevaluând experiența de război de până atunci, Nicolae Vrăbiescu scrie fără menajamente că „Osoiul a fost pentru regimentul 9 art. mormântul trupei și cailor săi”⁴⁴. Ceea ce trebuia să fie locul de refacere al unui regiment greu încercat al armatei române, care își revenea treptat, bucurându-se de sprijinul aliaților francezi și de reluarea legăturilor normale cu comunitatea locală (participarea la diferite sărbători religioase importante), s-a transformat într-un spațiu al morții greu de controlat: „retras din bătălii în care pierduse jumătate de efectiv, a fost adus în nordul Moldovei pentru ca să se refacă și s-a distrus. La Osoiul am îngropat 460 oameni”⁴⁵. O analiză a acestei situații, a modului defectuos în care a fost ea gestionată („ni se trimiteau ordine și instrucțiuni relative la deparazitarea cu petrol, dar petrol nu era măcar să poți aprinde o lampă”, „medicamente dintre cel mai urgent era oleiul camforat, nu ni s-au dat decât târziu, în primăvară, deși, după toate informațiunile ce aveam, era la minister”)⁴⁶, ni-l arată pe Nicolae Vrăbiescu interesat de asumarea fiecărei experiențe, de căutarea unor răspunsuri la întrebări pe care n-are cui să le pună. Constată doar în jurul lui o amprentă a morții pe care nu doar confruntările militare au creat-o, ci și neglijența celor care răspundeau de serviciile de aprovizionare. Nu ezită să afirme foarte dur că s-a făcut „una dintre cele mai mari crime” cu tinerii recruți, care au murit pe capete, „ce fuseseră retrași de mâini incapabile din fața inamicului, purtați de drumuri, prin ger și viscol, desbrăcați și desculți, nehrăniți și istoviți pentru ca din ei să se facă soldatul de mâine”⁴⁷.

Momentul refacerii, dincolo de episodul dur al tifosului exantematic, are și dimensiuni pozitive. Începutul verii îi prinde pe membrii regimentului său de artilerie, exersând alături de ofițerii francezi pe noile tunuri, venite din Franța. Familiarizarea rapidă a artileriștilor români cu noile arme surprinde plăcut pe ofițerii români și francezi. În acest context, viața regimentului continuă între orele

⁴¹ *Ibidem*, p. 86.

⁴² *Ibidem*, p. 87.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 90.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 91.

⁴⁷ *Ibidem*.

de tragere, vizitele ofițerilor la Iași, duminica, unde se aflau familiile refugiate, urmărirea noutăților despre evoluția războiului pe frontul românesc și, mai larg, european. Impactul victoriilor de la Mărăști și Mărășești este impresionant, declanșând inclusiv fuga pe front din dorința de a lua parte la luptele cu nemții. Reacția autorităților militare a fost însă de strictă respectare a normelor, autorii unor astfel de acte de insubordonare fiind judecați și pedepsiți cu ani de închisoare și cu retragerea gradului militar deținut, spre disperarea lui Nicolae Vrăbiescu: „Cele mai bune vești ne soseau de pe front. Mărăștii și Mărășeștii exaltau soldații și gradații în așa măsură încât trei dintre cei mai buni sergenți au părăsit tabăra, plecând fără autorizațiune pe front, unde au luptat într-un regiment de infanterie din Divizia XII.

Ce gest nobil! Ce dezastruoasă răsplată! Cinci ani închisoare cu pierderea gradului. Pe unul dintre ei, sergentul Ciupitu, am putut să-l salvez de la această condamnare infamă. Ceilalți doi, ne-a venit vestea că s-au sinucis”⁴⁸.

De altfel, aceste tipuri de dezamăgiri erau trăite la modul profund de soldații de pe front, care nu ezitau să-și exprime dezamăgirea dacă situația le-o permitea⁴⁹. Nimeni nu mai credea în propaganda că războiul avea să se termine repede.

Pe măsură ce bătălia se dezlănțuie și se întinde, Nicolae Vrăbiescu resimte experiența cruzimii fizice și a reducerii speranței. Una dintre noile ipostaze este cea a războiului de la distanță, a tirului precis pe care trebuie să-l suporti cât poți de bine. I se adaugă produsele speciale, granatele sau cele cu clor care degajă un miros aparte. Războiul este un experiment total, psihologic și fizic, resimțit cu toate simțurile posibile, dar în primul rând, cu un impact vizual și sonor foarte puternic.

Concluzii

Suntem în fața unui demers autobiografic care invită cititorul să reflecteze la noțiunea de istorie, deopotrivă personală și colectivă. Nicolae Vrăbiescu se interoghează asupra legăturilor care pun permanent în legătură trecutul și prezentul, asupra modului în care acestea iau naștere în chiar inima relatării retrospective care este autobiografia. Analizând memoriile sale, este evident faptul că autorul a optat pentru o organizare cronologică lineară. Contactul cu războiul ca dimensiune care-i va marca viața, începe cu episodul stagiului militar, despre care dă doar succinte informații (ce însemna pregătirea unui artilerist român), scurta perioadă de stagiu doctoral la Paris și atmosfera de rigoare în 1915, călătoria ocolitoare și primejdioasă spre România, toate integrate într-un capitol pregătit „În preajma războiului”, urmate de descrierea evenimentelor la care a fost martor, începând din Dobrogea, Muntenia, Moldova.

Pe de altă parte, exercițiul memorial propus de Nicolae Vrăbiescu îmbrățișează o topografie semnificativă, în care identificăm adevărate locuri ale

⁴⁸ *Ibidem*, p. 92.

⁴⁹ A se vedea studiul semnat de Sylvie Housiel, *Dire la guerre: le discours epistolaire des combattants français de 14-18*, Limoges, Lambert-Lucas, coll Linguistique, 2014.

memoriei, care ar fi trebuit incluse în politicile comemorative ale aniversării acestui centenar⁵⁰: Flămânda, Călugăreni, Mărășești.

Citind jurnalul lui Nicolae Vrăbiescu, realizăm că experiența războiului a fost nu doar o experiență interioară profundă, care i-a marcat pe toți participanții săi, ci și una colectivă, care i-a obligat pe toți contemporanii ei să-și dezvolte mijloace de adaptare. Dacă un element a putut fi greu anticipat, precum temporalitatea conflictului și mai ales ritmurile sale conflictuale (dezastru/refacere/victorii/capitulare), ceea ce surprinde Nicolae Vrăbiescu este peisajul uman extrem de divers, situațiile mărunte în care lașitățile și curajul, disperarea și speranța, micimea de caracter și eroismul depășesc spațiile obișnuite și iau forme dintre cele mai neobișnuite. Primul Război Mondial este așadar o scenă imensă, care acoperă experiențe dintre cele mai diferite, de la cele negative și traumatice la cele pozitive. Situațiile inedite, atât prin natura, cât și prin durata lor, cărora combatanții, populația civilă, cei dragi, trebuie să le facă față, pun în evidență, încă o dată, *dimensiunea umană a istoriei* pe care istoricul o poate surprinde grație unor astfel de mărturii precum cea lăsată de Nicolae Vrăbiescu.

THE MEMORY OF I WORLD WAR: NICOLAE VRĂBIESCU'S WAR DIARY

(Abstract)

Most unknown, the memoirs from the World War I of Nicolae Vrăbiescu are a valuable source for better understanding how the war experience was lived and remembered by Romanian soldiers. Their importance must be evaluated not only from a geographical point of view (Nicolae Vrăbiescu took part to almost all important phases of the Romanian campaigns), but from a literary or a psychological one as well. This kind of documents is important for emphasizing « l'ordinaire de la guerre », underlying the importance of new methodological perspectives as that of history of emotions and recovering the memory about the Great War, who yet remains fragmented and with lot of unknown pieces.

Keywords: I World War, autobiographical sources, Romania, Nicolae Vrăbiescu, war experience.

⁵⁰ De exemplu, în cazul Franței, Joseph Zimet, directorul general al Misiunii centenarului Primului Război mondial, vorbea, în 2013, de cinci mari mize ale organizării centenarului Marelui Război în Franța: una internațională, „de prim rang”, legată de poziția Franței ca loc principal al acestor exerciții comemorative; una culturală, ținând cont că memoria Primului Război va fi una exclusiv culturală; una pedagogică, ținând cont de provocarea pe care o reprezintă transmiterea memoriei acestui eveniment următoarelor generații, în condițiile dispariției ultimilor martori; o importantă miză memorială pentru societatea franceză, care „conservă în carnea sa amintirea anilor 1914-1918” și, finalmente, una turistică, ținând cont de aflulul a milioane de vizitatori din lumea întreagă care vor vizita cimitirele militare și locurile principalelor bătălii. Joseph Zimet, *La Grande Guerre reste un récit des origines* în „Le Débat” 4/2013 (n° 176), pp. 124-136. Din păcate, nimic de acest gen în spațiul nostru.